

Izabela Lebuda*

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej

Biografia w liczbach: historiometryczne studium przypadku

Prawdziwy akt odkrycia nie polega
na odnajdywaniu nowych lądów,
lecz na patrzeniu na stare
w nowy sposób.

Marcel Proust

Wprowadzenie

Jakich informacji szukamy, kiedy chcemy kogoś poznać, dowiedzieć się czegoś o nowo spotkanej osobie? Z pomocą przychodzi, znana z żartów o psychologach, odpowiedź „to zależy” i oczywiście długo można by wymieniać warunki różnicujące kryteria poszukiwań. Spójrzmy jednak na popularne portale społecznościowe takie jak Facebook, w których z pewnością dokładnie analizowane są wzorce przeszukiwania wiedzy o innych osobach i w związku z tym proponowana jest gotowa, uniwersalna, struktura autoprezentacji. W większości przypadków, na indywidualnych profilach możemy znaleźć bogaty materiał zdjęciowy, wiele informacji opisowych dotyczących przeżyć, wydarzeń, planów, ale również datę urodzenia, czas rozpoczęcia i zakończenia edukacji w kolejnych placówkach i oznaczone momenty innych ważnych wydarzeń życiowych, takich jak ślub, narodziny dziecka czy uzyskania dyplomu. Tak więc na obraz przeszukiwanego „przyjaciela” składają się zarówno informacje wizualne, kontent wypowiedzi,

* Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Juventus Plus” w latach 2015–2016 nr projektu 0252/IP3/2015/73.

jak i dane historyczne – daty z tak zwanej osi czasu. Podobne informacje możemy analizować, chcąc poznać życiorys wybranego twórcy. Metody badania twórczości wybitnej (*Big-C*, Kaufman i Beghetto, 2009) ograniczają się przede wszystkim do trzech typów eksploracji: psychometrycznych, biograficznych, i najrzadziej stosowanych przez badaczy twórczości w Polsce, historiometrycznych.

Kiedy pomyślimy o badaniach psychometrycznych: testowych lub kwestionariuszowych z udziałem uznanych i wybitnych artystów, uczonych czy innowatorów, nietrudno wyobrazić sobie piętrzące się problemy na niemalże każdym etapie badania. Wyzwaniem jest ustalenie kryteriów doboru próby, rekrutacja uczestników i dobór narzędzi, które byłyby odpowiednie (o ile takie w ogóle, w przypadku twórczości uznanej, istnieją) dla wybranej, wymagającej grupy (Lebuda, 2014). Uwzględniając te problemy, nietrudno zrozumieć, dlaczego tego typu badania, mimo że dające spore szanse na poszerzenie wiedzy z psychologii i pedagogiki twórczości, są nieliczne (zob. Mróz, 2008).

Z kolei badania biograficzne to bardzo szeroka kategoria. Analizy mogą dotyczyć zarówno twórców współczesnych, jak i przedstawicieli minionych epok. Przybierają formę od analiz problemowych, w których historie życia uznanych osób są materiałem, do weryfikacji istniejących założeń teoretycznych (kodowanie odgórne) lub dążenia do odkrycia prawidłowości dotychczas nie opisywanych w literaturze, a uzasadnionych w świetle dotychczasowych doniesień (teoria ugruntowana) (Urquhart, 2013). Mogą dotyczyć określonej grupy lub stanowić studium przypadku o charakterze psychobiograficznym, w którym celem jest zrozumienia historii życia twórcy w świetle wybranej koncepcji psychologicznej (Lebuda, Oleś, 2015; Runyan, 1992). Aby wskazać w tej zdwywersyfikowanej puli cechy konstatające metodę, podkreśla się m.in. jakościowy charakter eksploracji. W związku z tym formułowane są zarzuty związane z ograniczeniami możliwości uogólnienia uzyskanych rezultatów i podkreśla się, nie zawsze uświadomioną, tendencję badaczy do selekcji przypadków (*cheery pick effect*), które są zgodne z przewidywaniami lub założeniami autora/ów.

Alternatywnym rozwiązaniem do dwóch powyższych typów badań, w pewnej mierze odpowiadającym na wspomniane ograniczenia, choć nie wolnym od własnych słabości, jest historiometria. W tym przypadku weryfikacji poddaje się nomotetyczne hipotezy, typowe dla badań ilościowych, w oparciu o skwantyfikowane odpowiednio dane historyczne, takie jak biografie czy materiały źródłowe, czyli źródła najczęściej wykorzystywane w analizach jakościowych. Przy okazji definiowania metody można spotkać się ze wskazaniem, że do analiz konieczna jest liczna próba, co jest warunkiem koniecznym do przeprowadzenia choćby podstawowych operacji statystycznych (Simonton, 1999). Jednak podobnie jak w przypadku analiz biograficznych ich jakościowy charakter jest umowny, tak i w przypadku historiometrii można wskazać badania zaprzeczające wyżej wskazanej regule i należące do nich historiometryczne studia przypadku (Simonton, 1989, 2003).

Historiometryczne studium przypadku

Procedura historiometrycznego studium przypadku pod wieloma względami nie odbiega od standardowych badań z wykorzystaniem klasycznej wersji metody. Po określeniu problemu i celu badacz/badacze przystępuje/ą do poszukiwania danych. Ich źródłem są najczęściej materiały zastane, a ich wybór jest prowadzony zgodnie z jasno określonymi kryteriami (zob. Vessey, Barrett, Mumford, Johnson, Litwiller, 2014). Następnie wykonuje się przekształcenia zmiennych jakościowych do danych liczbowych, na przykład oceniając na skalach stopień nasilenia cechy lub jakość warunków środowiskowych (Simonton, 2004/2008, 2010a, 2010b). W przypadku kodowania danych jakościowych na zmienne ilościowe za najważniejsze uznaje się, gdyby ocen dokonywało kilku sędziów i kontrolowana była zgodność ich oszacowań. Czasami w analizach historiometrycznych korzysta się również z danych o bardziej obiektywnym charakterze, jak na przykład liczba opublikowanych prac, indeks cytowań lub lata pracy, wówczas nie ma konieczności angażowania w projekt dodatkowych osób. W związku z ilościowym charakterem analiz, jakim poddawane są dane, kluczowa jest liczba przypadków. Tu pojawia się zasadnicza różnica pomiędzy typowymi badaniami historiometrycznymi, w których próba składa się z wielu wybitnych osób, zasłużonych w historii dziejów i domeny, a w historiometrycznym studium przypadku, gdzie $N = 1$ i jednostką analizy są wydarzenia, wytwory lub wybrany typ doświadczenia z życia danego twórcy. Dzięki takiemu podejściu jest szansa na uzyskanie odpowiedniej liczby stopni swobody, dzięki czemu możliwe jest zastosowanie procedur statystycznych. Na przykład w historiometrycznych studiach przypadku poświęconych Williamowi Shakespeare'owi za jednostkę analiz przyjęto sztuki teatralne jego autorstwa ($N = 37$; Simonton, 1986), innym razem liczną grupę sonetów ($N = 154$; Simonton, 1989, 1990). Historiometryczne studium przypadku stosowano również w poszukiwaniach związków zaburzeń maniakalno-depresyjnych i twórczości Roberta Schumanna (Weisberg, 1994), powiązań pomiędzy stresogennymi zdarzeniami a załamaniem nerwowym króla Jerzego III (Simonton, 1998), w analizach rozwiązań estetycznych i specyfiki procesu twórczego Beethovena (Simonton, 1987), krzywej sukcesów i niepowodzeń w karierze Thomasa Edisona (Simonton, 2015).

Dzięki tej metodzie możliwe jest m.in. wykreślenie trajektorii doświadczeń wybitnych jednostek, poznanie dynamiki zmiany w tematyce lub przejść między subdyscyplinami na przestrzeni życia danego artysty, uczonego czy innowatora, ale także analiza współzależności doświadczeń życiowych z jakością wytworów czy różnic indywidualnych ze specyfiką środowiska (Simonton, 2009). Tak więc z pozoru techniczna analiza historiometryczna może mieć

charakter ekologiczny, uwzględniający dynamikę działania całego systemu twórczego, kultury, domeny, profesjonalnego pola, odbiorców, a nawet afordancji tworzywa (Csikszentmihalyi, 1997; Glăveanu, 2013).

„Za, a nawet przeciw”

W historiometrycznym studium przypadku, podobnie jak w klasycznej wersji metody, a w rzeczywistości w każdym podejściu badawczym, można wskazać zarówno plusy, jak i minusy. W przypadku prezentowanej metody zalety i słabości nie tylko wzajemnie się przeplatają, ale mamy do czynienia z sytuacją, w której te same walory, kluczowe dla tego typu badań, z jednej strony są atutami, z drugiej wadami.

Za twórców wybitnych uznaje się zwykle postaci, które tworzyły historię i istotnie wpływały na kształt dziedziny (Csikszentmihalyi, 1997). Kryterium to trudno zastosować do twórców współczesnych. W historiometrii często ma ono obiektywną formę, taką jak liczba nawiązań tematycznych lub stylistycznych w pracach twórców kolejnych pokoleń, długość encyklopedycznej notatki o twórcy albo liczba rekordów, które po wpisaniu imienia i nazwiska wybranej osoby wyświetlają się w wyszukiwarce internetowej. Niezwykle rzadko miary historiometryczne stosuje się w badaniach twórców współczesnych (zob. Karwowski, Lebuda, 2014), często bowiem ich dorobek nie stanowi zamkniętej puli. Zdecydowanie częściej do badania wybiera się niekwestionowanych geniuszy, osoby które otrzymały prestiżowe nagrody (Karwowski, Lebuda, 2016) lub są cenione za możliwe do skwantyfikowania osiągnięcia, takie jak liczba patentów. Przetrwanie „próby czasu” pozwala stwierdzić, że znaczenie czyjejś pracy było istotne na tyle, że dorobek zasługuje na miano twórczości wybitnej (*Big-C Creativity*; Kaufman, Beghetto, 2009) czy wręcz dystynktywnej (*Boldface-C Creativity*, Simonton, 2010a). Co więcej, proponowane miary pozwalają nie tylko na dychotomiczne rozróżnienia, ale również na wielowymiarową gradację osiągnięć (por. Karwowski, Lebuda, 2014).

Historyczny charakter danych ma jednak istotne ograniczenia, szczególnie problematyczne w naukach stosowanych, trudno bowiem o ekstrapolację wyników analiz danych, które nie są aktualne (Patton, 1990). Czy jednak w badaniach dotyczących wybitnych osiągnięć twórczych, które szacuje się, że są tworzone przez niewielki odsetek populacji (Egghe, 2005), celem jest odkrywanie i/lub opisywanie uniwersalnych prawidłowości? W studium przypadku do analiz wybiera się zwykle jednostki pod jakimś względem wyjątkowe (Lebuda, Oleś, 2015). Edison był kilka tysięcy razy bardziej produktywny od przeciętnego wynalazcy i został wybrany jako podmiot badań nie ze względu na to, że stanowi najlepszą reprezentację abstrakcyjnej populacji, ale jako fenomen pod wieloma

względami unikatowy (Simonton, 2015). Choć badania podstawowe stanowią równie ważny motor rozwoju nauki co badania stosowane, warto podkreślić, że historiometryczne studium przypadku może stanowić jedną z metod poszukiwania reguł wspierania w prawidłowym rozwoju i realizacji potencjału, ale wymaga to pogłębionych analiz z zastosowaniem innych metod lub multiplikowania wśród szerszego grona reprezentantów danej dziedziny czy innych obszarów. Co ciekawe, idiograficzne historiometryczne studium przypadku bywa również wykorzystywane do weryfikowania prawidłowości wyprowadzonych z wcześniejszych analiz o charakterze nomotetycznym. Można na przykład stwierdzić, na ile ogólne zasady dotyczące produktywności i efektywności twórczej w różnych okresach życia (Simonton, 1984b) mają odzwierciedlenie w analizach życiorysu Tomasza Edisona (Simonton, 2015) lub czy przebieg kariery Beethovena podlegał tym samym prawidłowościom, które wcześniej wykazano w przypadku setek innych kompozytorów repertuaru klasycznego (Simonton, 1987).

Badania historiometryczne mogą być również jednym z rozwiązań na typowe bolączki badaczy twórczości profesjonalnej, zwłaszcza uznanej. Cenieni twórcy zwykle niechętnie uczestniczą w projektach badawczych, wskazując na brak czasu, ale również na przekonania, o prelogicznym, niemożliwym do zbadania charakterze twórczości (por. Csikszentmihalyi, 1997). W nielicznych przypadkach, kiedy jednak pozyskamy taką zgodę, istnieje ryzyko, że opracowany tekst nie przejdzie autoryzacji i pracę będzie trzeba wyrzucić do kosza (Lebuda, 2014). W badaniach historiometrycznych jesteśmy wolni od tego typu obaw. W analizach bazuje się przede wszystkim na danych, które są ogólnodostępne, możliwe do zdobycia w archiwach zbiorach i bibliotekach. Oczywiście, mogą pojawić się obawy, że w tym samym czasie inny badacz pracuje nad tym samym tematem. Na szczęście w naukach społecznych wiedza ma charakter kumulatywny, a więc badania wzajemnie uzupełniają niż wykluczają. Choć niełatwo się czasem z tym pogodzić, odkrycia w naszej dziedzinie nie mają natury rewolucyjnej i bycie pierwszym badaczem w danym obszarze, nie ma tak dużego znaczenia jak w przypadku nowego pierwiastka czy dotychczas nieznanego asteroidy. Tak więc problem ten ma raczej charakter ambicjonalny niż stwarza rzeczywiste zagrożenie w karierze badawczej.

Materiały historyczne zwykle nie były pisane w celu prowadzenia analiz psychologicznych, co znacząco zwiększa trafność zewnętrznej informacji. Ten problem jest szczególnie istotny w badaniu twórczości wybitnej, kiedy uczestnicy w sytuacji „dramaturgicznej świadomości” dbają o wizerunek i spójność przekazu, niechętnie dzielą się historiami, których wcześniej już nie upublicznili (Lebuda, 2014). Pewne tematy byłby niemożliwe do zbadania w inny sposób, chociażby ze względu na ich zagrażający charakter.

Z drugiej jednak strony źródła historyczne nie zawsze są kompletne, bywa, że dotyczą wybranego okresu w życiu lub szczególnego, dystynktywnego wydarzenia, takiego jak w przypadku Van Gogha obcięcie ucha. Na przykład w znanych

historiometrycznych analizach C. Cox (1926) wśród 301 analizowanych geniuszy nie ma Shakespeare'a, bo niewiele wiadomo o wczesnych etapach jego rozwoju (Simonton, 2003). Jednak mimo luk w informacjach zastanych i ewentualnych nieprawidłowości związanych z charakterem danych wtórnych, wcześniej interpretowanych przez osoby przygotowujące różnego typu opracowania, trzeba pamiętać, że zdobycie danych o twórcach w takiej mierze wybitnych jest niemalże niemożliwe w inny sposób. Co więcej, kolekcjonując informacje ze źródeł o charakterze historycznym, mamy szansę „pobrania” wielu, zróżnicowanych próbek czasowych, a więc uzyskać dane dotyczące nie tylko danego momentu, ale często pełnego spektrum zmian rozwojowych i doświadczeń społeczno-historycznych na przestrzeni życia wybranego artysty, uczonego czy innowatora. Przeprowadzenie projektu o podobnym zakresie, bazującego na pierwotnych źródłach wywołanych, byłoby nie tylko trudne, ale i kosztowe. W analizach z wykorzystaniem danych historiometrycznych możemy prowadzić porównania na poziomie międzygeneracyjnym (Simonton, 1984a), międzykulturowym i międzynarodowym (Karwowski, Lebuda, 2013), a dzięki powszechnemu dostępowi do danych można wyobrazić sobie rzetelny proces badawczy, w całości przeprowadzony przed monitorem komputera we własnym domu.

W rozmowach na temat historiometrii z badaczami, a jeszcze częściej studentami, pojawia się lęk o to, że po czaso- i pracochłonnym procesie kolekcjonowania informacji nie uzyskamy wyników istotnych statystycznie, co znacząco zmniejszy potencjał publikacyjny tak wymagających badań. Cóż, taka natura niemalże wszystkich dociekań o charakterze społecznym, a zagrożenie to jest realne niezależnie od zastosowanej metody. Pytanie, czy to nie heurystyczność prowadzonych dociekań czyni pracę badawczą ciekawym i twórczym wyzwaniem? Element niepewności i nadzieja na choćby namiastkę odkrycia mogą wzbudzać motywację niekoniecznie do unikania, ale także, lub przede wszystkim, do dążenia. W końcu „wszystko jest trudne, zanim stanie się łatwe” (Goethe).

Uwagi końcowe

Jedną z metod badania twórczości wybitnej jest historiometria, niezbyt popularna wśród badaczy twórczości w Polsce, zwłaszcza w odmianie, która jest swoistym oksymoronem – idiograficznym studium przypadku, w którym testowane są nomotetyczne hipotezy. Metoda ta może być pomocna w prowadzeniu dociekań, gdzie podmiotem są twórcy o osiągnięciach, które zmieniły rzeczywistość i pośrednio lub bezpośrednio kształtują ją do dnia dzisiejszego. Mimo swoich ograniczeń, jednostkowe historiometryczne studium przypadku może być metodą wzbogacającą badania o innym charakterze, zwłaszcza zaś tradycyjną

psychobiografię. Warto jednak odwołać się do historii badań nad zdolnościami i twórczością, aby ustrzec się przed niebezpieczeństwem popadania w skrajną manię badań ilościowych, jaką wskazywano w przypadku Galtona, ale jednocześnie unikać ignorancji wobec cennych danych ilościowych i pogardy dla analiz statystycznych, które zarzuca się Freudowi. Wydaje się, że psychobiografia oparta na triangulacjach danych i metod (Denzin, 1978) może dostarczyć nowych i użytecznych informacji zarówno dla teorii, jak i praktyki psychologii i pedagogiki twórczości.

Bibliografia

- Cox C., 1926, *Early mental traits of three hundred geniuses*, Stanford University Press, Stanford, CA.
- Csikszentmihalyi M., 1997, *Creativity. Flow and the Psychology of Discovery and Invention*, Harper Collins, New York.
- Denzin N.K., 1978, *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Method*, McGraw-Hill, New York.
- Egghe L., 2005, *Relations between the continuous and the discrete Lotka power function*, „Journal of the American Society for Information Science and Technology”, no. 56, s. 664–668.
- Glăveanu V., 2013, *Rewriting the language of creativity: The five as framework*, „Review of General Psychology”, no. 17, s. 69–81.
- Karwowski M., Lebuda I., 2013, *Extending climato-economic theory: When, how, and why it explains differences in nations' creativity*, „Behavioral and Brain Sciences”, no. 36, s. 29–31.
- Karwowski M., Lebuda I., 2014, *Digit ratio predict eminence of Polish actors*, „Personality and Individual Differences”, no. 64, s. 30–34.
- Karwowski M., Lebuda I., 2016, *Written on the Writer's Face: Facial Width-to-Height Ratio among Nominees and Laureates of the Nobel Prize in Literature*, „Creativity Research Journal”, no. 2. doi: 0.1080/10400419.2016.1162572.
- Kaufman J.C. & Beghetto R.A., 2009, *Beyond Big and Little: The Four C Model of Creativity*, „Review of General Psychology”, no. 13, s. 1–12.
- Lebuda I., 2014, *Big-C Research – The Big Challenge? Reflections from research into eminent creativity in the light of the investment theory of creativity*, „Creativity: Theories-Research-Application”, no. 1, s. 33–45.
- Lebuda I., Oleś P., 2015, *Analiza przypadku – studium psychobiograficzne umysłów niepospolitych*, [w:] M. Filipiak, W. J. Paluchowski, B. Zalewski, M. Tarsińska (red.), *Profesjonalnie o diagnozie: kompetencje i standardy*, Pracownia Testów Psychologicznych, Warszawa, s. 271–292.
- Mról B., 2008, *Osobowość wybitnych aktorów polskich. Studium różnic międzygeneracyjnych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- Patton M.Q., 1990, *Qualitative Evaluation and Research Methods*, Sage Publications, London–New Delhi.
- Runyan W.M., 1992, *Historie życia a psychobiografia*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Simonton D.K., 1984a, *Artistic creativity and interpersonal relationships across and with ingenerations*, „Journal of Personality and Social Psychology”, no. 6, s. 1273–1286.
- Simonton D.K., 1984b, *Genius, creativity, and leadership: historiometric inquiries*, MA: Harvard University Press, Cambridge.
- Simonton D.K., 1986, *Popularity, content, and context in 37 Shakespeare plays*, „Poetics”, no. 15, s. 493–510.

- Simonton D.K., 1987, *Musical aesthetics and creativity in Beethoven: A computer analysis of 105 compositions*, „Empirical Studies of the Arts”, no. 5, s. 87–104.
- Simonton D.K., 1989, *Shakespeare's sonnets: a case of and for single-case historiometry*, „Journal of Personality”, no. 3, s. 695–721.
- Simonton D.K., 1990, *Lexical choices and aesthetic success: a computer content analysis of 154 Shakespeare sonnets*, „Computers and the Humanities”, no. 24, s. 251–264.
- Simonton D.K., 1998, *Mad King George: the impact of personal and political stress on mental and physical health*, „Journal of Personality”, no. 66, s. 443–466.
- Simonton D.K., 1999, *Origins of genius. Darwinian perspectives on creativity*, Oxford University Press, New York, Oxford.
- Simonton D.K., 2003, *Qualitative and quantitative analyses of historical data*, „Annual Review of Psychology”, no. 54, s. 617–640.
- Simonton D.K., 2004/2008, *Creativity in Science. Chance, Logic, Genius, and Zeitgeist*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Simonton D.K., 2009, *Varieties of (scientific) creativity: a hierarchical model of domain-specific position, development, anachievement*, „Perspectives on Psychological Science”, no. 4, s. 441–452.
- Simonton D.K., 2010a, *Creativity in highly eminent individuals*, [w:] J.C. Kaufman & R.J. Sternberg (eds), *The Cambridge Handbook of Creativity*, Cambridge University Press, New York, s. 174–188.
- Simonton D.K., 2010b, *Geniusz*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa.
- Simonton D.K., 2015, *Thomas Edison's creative career: the multilayered trajectory of trials, errors, failures, and triumphs*, „Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts”, no. 1, s. 2–14.
- Urquhart C., 2013, *Grounded Theory for Qualitative Research. A practical guide*, SAGE Publication, Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC.
- Vessey W.B., Barrett J.D., Mumford M.D., Johnson G., Litwiller B., 2014, *Leadership of highly creative people in highly creative fields: A historiometric study of scientific leaders*, „The Leadership Quarterly”, no. 25, s. 672–691.
- Weiser R.W., 1994, *Genius and madness? A quasi-experimental test of the hypothesis that manic-depression increases creativity*, „Psychological Science”, no. 5, s. 361–367.

* * *

Biography in numbers: a historiometric case study

Summary: In the historiometric case study described in the chapter, a nomothetic and idiographic approach was described, thus creating a unique possibilities of research into outstanding creativity. Previously, pedagogy and psychology noted few publications that would apply this not so common technique. Thus, an attempt was made to describe the main historiometric assumptions, a case study which would indicate its differences to other research solutions, what are the opportunities it presents, challenges and threats.

Keywords: quantitative analysis, historiometry, case study, outstanding work